

เรื่องที่ 9

แนวคิดและแนววิธีกฎศาสตร์ภูมิภาค

บรรยายครั้งที่เก้า

แผนการบรรยายเรื่องที่ 9

ชื่อเรื่อง : แนวคิดและแนววิธีภูมิศาสตร์ภูมิภาค

หัวข้อบรรยาย

- 9.1 ภูมิศาสตร์ภูมิภาคในเยอรมนี
- 9.2 ภูมิศาสตร์ภูมิภาคในฝรั่งเศส
- 9.3 ภูมิศาสตร์ภูมิภาคในสหรัฐอเมริกา
- 9.4 ภูมิศาสตร์ภูมิภาคในอังกฤษ
- 9.5 ภาพรวมของการศึกษาภูมิศาสตร์ภูมิภาค
- 9.6 สรุป

แนวคิด

1. แนวคิดใหม่ที่แพร่หลายพร้อมกับแนวคิดนิยตินิยมคือ chorology และคติความอาจเป็น (possibilism) ที่พัฒนาจากงานของวารีเนียส คานท์และริทเทอร์ นักภูมิศาสตร์ซึ่งเป็นผู้นำในเยอรมันช่วงนี้คือ ริชโรเฟน และนักภูมิศาสตร์อีกสองคน คือ เฮทเนอร์ และชลูเตอร์
2. ริชโรเฟน เป็นผู้วางฐานรากของภูมิศาสตร์ภูมิภาคในเยอรมนีโดยอาศัยกรอบงานเชิงระเบียบวิธีศึกษาที่สถาปนาไว้ โดยฮุมโบลด์ท์
3. เฮทเนอร์ขยายต่อความคิดของริชโรเฟน โดยให้ความสำคัญแก่ปรากฏการณ์ทั้งที่มองเห็นและมองไม่เห็นบนพื้นที่ เช่น สภาพทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง ความรู้สึกเกี่ยวกับเผ่าพันธุ์ และความรู้สึกนึกคิดของจิตใจ เฮทเนอร์เห็นว่าสิ่งเหล่านี้สร้างรูปลักษณะให้แก่พื้นที่
4. ความคิดของชลูเตอร์คล้ายเฮทเนอร์ ทั้งสองคนมองพื้นผิวโลกว่าประกอบด้วย การสร้างความแตกต่างของพื้นที่ แต่ชลูเตอร์ให้ความสำคัญปรากฏการณ์ที่มองเห็น

5. แนวคิดนิยตินิยมถูกต่อต้านจากนักภูมิศาสตร์ฝรั่งเศสโดยวิกัล ซึ่งเสนอคติความ
อาจจะเป็น วิกัลเห็นว่าการศึกษาภูมิศาสตร์ควรศึกษาที่หน่วยพื้นที่ที่มีลักษณะ
เฉพาะตัวที่เรียกว่าภูมิภาค
6. การศึกษาภูมิศาสตร์ภูมิภาคในเยอรมันและฝรั่งเศสมีอิทธิพลต่อการศึกษา
ภูมิศาสตร์ในสหรัฐอเมริกาดังที่ได้บรรยายมาแล้วในการบรรยายครั้งที่สาม

วัตถุประสงค์

เมื่อบรรยายเรื่องที่ 9 เสร็จแล้ว นักศึกษาสามารถ

1. อธิบายได้โดยสังเขปเกี่ยวกับแนวคิดของบุคคลเหล่านี้ คือ ริช โรเฟน เฮทเนอร์
ชลูเตอร์ และวิกัล
2. อธิบายได้โดยสังเขปเกี่ยวกับอิทธิพลของความคิดของบุคคลดังกล่าวต่อการ
ศึกษาภูมิศาสตร์ภูมิภาคในสหรัฐอเมริกา

ความนำ

ถึงแม้จะกล่าวว่าแนวคิดนิยตินิยมที่ให้ความสำคัญต่อสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติได้ครอบงำการศึกษาปัญหาทางภูมิศาสตร์ในศตวรรษที่สิบเก้า แนวคิดนี้ก็ไม่ได้เป็นแนวคิดเดียวที่ใช้ศึกษาปัญหาภูมิศาสตร์อยู่ในขณะนั้น ในช่วงเวลานี้ ฐานะความเป็นศาสตร์ของวิชาภูมิศาสตร์นอกเขตประเทศเยอรมนีและฝรั่งเศสยังเป็นรองสาขาวิชาอื่น ในประเทศสหรัฐอเมริกาและอังกฤษ วิชาภูมิศาสตร์เป็นส่วนหนึ่งของวิชาธรณีวิทยาที่มีการสอนอยู่ในมหาวิทยาลัย ความพยายามที่จะปรับปรุงวิชาภูมิศาสตร์ให้ได้รับการยอมรับในฐานะศาสตร์ทำให้นักภูมิศาสตร์ของประเทศในยุโรปและสหรัฐอเมริกาสร้างแนวคิดใหม่ขึ้นมาอย่างไม่หยุดยั้ง แนวคิดใหม่ที่เกิดขึ้นในช่วงเวลาเดียวกับที่แนวคิดนิยตินิยมแพร่หลายคือแนวคิดเรื่องการบรรยายพื้นที่หรือสถานที่ที่เรียกว่า “ภูมิภาควิทยา” (chorology) และคติความอาจจะเป็น (possibilism) แนวคิดทั้งสองแนวนี้กำหนดขอบเขตเนื้อหาและแนววิธีศึกษาปัญหาภูมิศาสตร์ที่แตกต่างออกไป ต้นกำเนิดของแนวทั้งสองแนวนี้มาจากนักภูมิศาสตร์ชาวเยอรมันและชาวฝรั่งเศส ในอังกฤษและสหรัฐอเมริกาก็มีแนวคิดทำนองเดียวกันนี้เกิดขึ้น แม้จะมีลักษณะแตกต่างจากกันและกันไปบ้างก็ตาม

ในเรื่องนี้จะได้กล่าวถึงรายละเอียดของการศึกษาด้านแนวคิดภูมิภาควิทยาและคติความอาจจะเป็นของทั้งสี่ประเทศนี้

หัวข้อบรรยาย 9.1

ภูมิศาสตร์ภูมิภาคในเยอรมนี

การศึกษาภูมิศาสตร์ภูมิภาคของนักภูมิศาสตร์ของเยอรมนีมีฐานรากที่พัฒนามาตั้งแต่การบรรยายสถานที่ที่เรียกว่า chorology (ภูมิภาควิทยา) ซึ่งวางไว้โดยนักภูมิศาสตร์ชั้นนำของเยอรมันทั้งสาม คือ วารีเนียส คานท์ และริทเทอร์ มีการกล่าวกันว่า คำว่า chorology หรือ chorography นี้ เป็นคำที่แสดงให้เห็นถึงแนวที่เก่าแก่ที่สุดของการศึกษาภูมิศาสตร์ของโลกตะวันตก คือการศึกษาการแยกความแตกต่างทางท้องที่ของพื้นผิวของโลก คำที่เป็นภาษากรีกคือ chorographien ตามข้อเสนอของสเตรโบในหนังสือภูมิศาสตร์ที่เขียนขึ้นระหว่างปีที่ 8 ก่อนคริสต์กาลถึง ค.ศ.18 คำว่า chorology หรือ chorography หมายถึงการศึกษาที่เป็นภูมิศาสตร์ภูมิภาค

ในฐานะเป็นแกนกลางของวิชาภูมิศาสตร์ (Gregory, 1994, p.64) เจมส์ (James, 1972, pp.219-20) กล่าวถึงคำคำนี้ว่าใช้กันอย่างแพร่หลายในเยอรมนีในช่วงนั้น

เมื่อมาถึงต้นศตวรรษที่สิบเก้า นักภูมิศาสตร์ชาวเยอรมันก็ได้ฟื้นฟูความคิดเหล่านี้ขึ้นมาพัฒนาใหม่ เพื่อกำหนดแนวทางของวิธีการศึกษาวิชาภูมิศาสตร์ นักภูมิศาสตร์ที่เป็นผู้นำในยุคนี้ได้แก่ เฟอร์ดินันด์ ฟอน ริชโทเฟน (Ferdinand von Richtofen) (ค.ศ. 1883-1905) นักภูมิศาสตร์ของปลายศตวรรษที่สิบเก้าสมัยเดียวกับรัชเชล ในช่วงเวลานั้นนอกจากริชโทเฟนแล้ว เยอรมนียังมีนักภูมิศาสตร์คนสำคัญอีกสองคน คือ อัลเฟรด เฮทเนอร์ (Alfred Hettner) (ค.ศ. 1859-1941) และ ออตโต ชลูเตอร์ (Otto Schluter) (ค.ศ. 1872-1952)

ริชโทเฟนเสนอแนวความคิดที่มีฐานรากมาจากการศึกษาภูมิศาสตร์เชิงระบบของฮุมโบลด์ท์ วิชาภูมิศาสตร์ตามความเข้าใจของริชโทเฟนมีวิธีการศึกษาโดยเริ่มต้นจากการกำหนดพื้นที่ของโลกส่วนหนึ่งขึ้นมาและเข้าไปศึกษาลักษณะภูมิศาสตร์กายภาพของพื้นที่ โดยการพรรณาอย่างละเอียด หลังจากนั้นจึงทำการศึกษาลักษณะด้านอื่นในเชิงความสัมพันธ์กับลักษณะทางกายภาพของพื้นที่ ริชโทเฟนเห็นว่าจุดมุ่งหมายของภูมิศาสตร์คือการค้นหาความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และสิ่งแวดล้อมทางกายภาพกับสิ่งมีชีวิตของโลก จากความหมายของวิชาภูมิศาสตร์อย่างนี้เองที่ริชโทเฟนปรับใช้คำว่า chorology หรือ “ภูมิภาคศึกษา” (regional study) ที่แพร่หลายอยู่ดังกล่าว (Ibid.)

ความคิดของริชโทเฟนถูกนำมาขยายต่อโดยเฮทเนอร์ เฮทเนอร์เห็นว่า ภูมิศาสตร์จะต้องเชื่อมต่อระหว่างภูมิศาสตร์ทางด้านธรรมชาติและภูมิศาสตร์ทางด้านมนุษย์ การรวมกันเป็นเอกภาพของภูมิศาสตร์มาจากวิธีการศึกษาของภูมิภาคศึกษา แนวคิดนี้มีแก่นของเนื้อหาสาระอยู่ที่การค้นหาความสัมพันธ์เชิงสาเหตุโดยรวมของปรากฏการณ์ชุดหนึ่งที่เกิดขึ้น ณ สถานที่แห่งหนึ่งบนพื้นโลกซึ่งเป็นต้นเหตุให้สถานที่นั้นมีลักษณะโดยรวมแล้วเป็นเอกลักษณ์ เกี่ยวกับปรากฏการณ์ที่เป็นสาเหตุ เฮทเนอร์ให้ความสำคัญทั้งปรากฏการณ์ที่มองเห็นและมองไม่เห็นบนพื้นที่ เป็นต้นว่าสภาพทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง ความรู้สึกเกี่ยวกับเผ่าพันธุ์ และความรู้สึกนึกคิดของจิตใจ เฮทเนอร์เห็นว่าสิ่งเหล่านี้สร้างรูปลักษณ์ให้กับพื้นที่ได้

ความคิดของเฮทเนอร์แตกต่างไปจากนักภูมิศาสตร์ร่วมสมัยของเขา คือออตโต ชลูเตอร์ นักภูมิศาสตร์ชาวเยอรมันผู้นี้มีบทบาทในการพัฒนาการศึกษาภูมิศาสตร์ภูมิภาคด้วยการเสนอให้นักภูมิศาสตร์ใช้ภูมิทัศน์เป็นวัตถุสำหรับศึกษา โดยกล่าวว่าภูมิทัศน์เกิดจากการวางตัวปรากฏการณ์หรือสิ่งต่าง ๆ เท่าที่มองเห็นและเข้าใจถึงภาพของพื้นที่ (visible landscape)

ปรากฏการณ์ ที่มองเห็นได้แก่เส้นทาง อาคารสิ่งก่อสร้าง ภูมิประเทศ ฯลฯ ชลูดอร์ไม่สนใจ ปรากฏการณ์ที่มองไม่เห็น เช่น ความคิดทางการเมือง ความเชื่อทางศาสนา สถาบันเศรษฐกิจ การศึกษาเช่นนี้เป็นการศึกษารูปร่างและ โครงสร้างของพื้นที่ หรือภูมิทัศน์ของพื้นที่ที่เกิดจากการ มีบทบาทต่อกันและกันของสิ่งที่สังเกตเห็นได้บนผิวโลก เปรียบเสมือนการศึกษาโลกด้วยการนั่ง อยู่บนบัลลูนและมองลงมาเห็น โลกเบื้องล่าง ภูมิทัศน์ที่มองเห็นเป็นผลรวมของการทำงานร่วมกัน ระหว่างพลังของธรรมชาติและพลังของมนุษย์ สำหรับชลูดอร์แล้ว ที่ตั้งของปรากฏการณ์และ รูปแบบการวางตัวของสิ่งเหล่านี้เป็นปัจจัยของการอธิบายและการทำความเข้าใจต่อลักษณะที่เป็น อยู่ของภูมิภาคและการเปลี่ยนแปลงของภูมิภาคด้วย ชลูดอร์เห็นว่าภูมิทัศน์ที่มองเห็น เปลี่ยนแปลงได้ตามกาลเวลา การค้นหาสาเหตุความเปลี่ยนแปลงของภูมิทัศน์เป็นงานของ ภูมิศาสตร์

แนวคิดของเฮทเนอร์และชลูดอร์มีความคล้ายคลึงและแตกต่างกันในบางเรื่อง สิ่งที่ คล้ายคลึงกันก็คือทั้งสองคนตระหนักถึงลักษณะแปรผันของพื้นโลก และมองพื้นผิวโลกว่า ประกอบไปด้วย “การแยกความแตกต่างทางท้องถิ่น” (areal differentiation) และแต่ละแห่งจะมี ลักษณะโดดเด่นหรือลักษณะเฉพาะ (unique) เฮทเนอร์แตกต่างจากชลูดอร์ตรงที่เฮทเนอร์สนใจ ลักษณะของภูมิภาคที่สะท้อนถึงรูปแบบของสภาพทางกายภาพของพื้นที่ ในขณะที่ชลูดอร์สนใจ ความสัมพันธ์ระหว่างกันของลักษณะต่าง ๆ ภายในพื้นที่ที่ทำให้พื้นที่นั้นมีรูปลักษณ์เฉพาะตัว

หัวข้อบรรยาย 9.2

ภูมิศาสตร์ภูมิภาคในฝรั่งเศส

ทิศทางของพัฒนาการวิชาภูมิศาสตร์ในประเทศฝรั่งเศสมีความแตกต่างจาก พัฒนาการวิชาภูมิศาสตร์ในประเทศเยอรมนี มุมมองของนักภูมิศาสตร์ฝรั่งเศสหันเหไปทาง ภูมิศาสตร์มนุษย์มากกว่าภูมิศาสตร์กายภาพ ความหันเหนี้เป็นผลมาจากการวางฐานรากของ นักภูมิศาสตร์ฝรั่งเศสสมัยต้นศตวรรษที่สิบเก้า แนวความคิดนิยตินิยมถูกต่อต้านจากนักภูมิศาสตร์ ในประเทศฝรั่งเศส โดยวิตัล เดอ ลา บลาซ (Paul Vidal de la Blache) (ค.ศ. 1845-1918) เสนอคติ ความอาจจะเป็น (possibilism)

แนวคิดคิดความอาจเป็นไปได้ไม่ปฏิเสธว่าสิ่งแวดล้อมธรรมชาติเป็นเงื่อนไขกำหนดกิจกรรมของมนุษย์ แต่ย้าความสำคัญของการเลือกที่จะทำกิจกรรมของมนุษย์มากกว่า เพราะมนุษย์เป็นผู้ที่ควบคุมความเป็นไปได้ทั้งหลายจึงตัดสินใจได้ว่าใช้สิ่งแวดล้อมอย่างไร

ในประเทศฝรั่งเศส วิคัลเป็นผู้วางฐานรากวิชาภูมิศาสตร์สมัยใหม่ของประเทศ และเป็นผู้เดียวที่สำคัญที่สุดในการวางฐานรากทางด้านภูมิศาสตร์ภูมิภาคที่เป็นที่ยอมรับของนักภูมิศาสตร์ในประเทศที่ใช้ภาษาอังกฤษ (Holt-Jensen, 1988, p.36) วิคัลได้ชื่อว่าเป็นผู้ที่มองเห็นทะลุเข้าไปถึงจุดอ่อนของการใช้เหตุผลเชิงนิยัตินิยมอย่างชัดเจนที่สุด เขาตระหนักถึงความไร้ประโยชน์ของการนำสิ่งแวดล้อมมาอยู่คนละฟากกับสิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรมของมนุษย์และถือว่าสิ่งแวดล้อมอย่างหนึ่งข่มอีกอย่างหนึ่ง การแบ่งแยกปรากฏการณ์ธรรมชาติและปรากฏการณ์ทางวัฒนธรรมเป็นเรื่องไม่สมเหตุสมผล เพราะทั้งสองสิ่งนี้แยกจากกันไม่ได้ เขายกตัวอย่างเกี่ยวกับเรื่องนี้โดยให้พิจารณาบริเวณการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ ซึ่งจะพบว่าสภาพธรรมชาติได้ถูกเปลี่ยนแปลงไปอย่างมากมาจากการกระทำของมนุษย์ที่อาศัยอยู่ที่นั่น และการเปลี่ยนแปลงจะมีมากขึ้น เมื่อระดับทางวัฒนธรรมยิ่งสูงขึ้น ซึ่งผิดกับบริเวณที่ไม่เคยมีคนอยู่อาศัย ดังนั้น จึงเป็นการพันวิสัยที่จะศึกษาภูมิทัศน์ทางวัฒนธรรมแยกจากภูมิทัศน์ธรรมชาติ เพราะว่าแต่ละชุมชนย่อมมีลักษณะเฉพาะของการปรับตัวที่ไม่อาจพบในชุมชนอื่นที่ถึงแม้จะอยู่ในสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติที่คล้ายคลึงกันก็ตาม ในช่วงระยะเวลาหนึ่งมนุษย์และธรรมชาติต่างฝ่ายต่างจะปรับตัวเข้าหากันจนสนิท และไม่สามารถแยกอิทธิพลของคนที่มีต่อธรรมชาติและอิทธิพลของธรรมชาติที่มีต่อคนได้ การศึกษาภูมิศาสตร์จึงต้องเป็นการศึกษาหน่วยพื้นที่ ที่ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และสิ่งแวดล้อมธรรมชาติได้พัฒนามานานนับเป็นศตวรรษ จนมีลักษณะเฉพาะตัวที่เรียกว่า “ภูมิภาค” (region) วิคัลเห็นว่าภูมิศาสตร์ภูมิภาคควรเป็นแกนกลางของการศึกษาภูมิศาสตร์ ไม่ใช่ภูมิศาสตร์เชิงระบบ

ในด้านวิธีการศึกษา วิคัลศึกษาภูมิภาคในเชิงประวัติศาสตร์และเชิงอุปนัย เขาศึกษาพัฒนาการความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และสิ่งแวดล้อมธรรมชาติตั้งแต่อดีต และหาข้อสรุปเกี่ยวกับพัฒนาการดังกล่าว วิธีการศึกษาของเขาได้รับแรงบันดาลใจจากสภาพพื้นที่ชนบทของฝรั่งเศส ชุมชนเกษตรกรรมแต่ละแห่งมีลักษณะของท้องถิ่นที่พัฒนาการดำรงชีวิต จารีตประเพณี และสถาปัตยกรรมขึ้นมาจากความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมธรรมชาติที่ได้รับอิทธิพลจากภายนอก จึงมีเอกลักษณ์ของตนเอง เขาเห็นว่าพัฒนาการของภูมิภาคต่าง ๆ จะดำเนินไปเรื่อย ๆ แม้เมื่อ

มีอุปสรรคเข้ามาขัดขวาง ก็จะหยุดชะงักไปชั่วระยะเวลาหนึ่งแล้วก็จะดำเนินความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และสิ่งแวดล้อมต่อไปได้อีก

งานศึกษาของวิคตจัดว่าเป็นการศึกษาลักษณะเฉพาะของหน่วยพื้นที่เล็ก ๆ แต่ละแห่งที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตัว การศึกษาหน่วยพื้นที่ดังกล่าวเรียกในภาษาอังกฤษว่า regional monograph และเรียกในภาษาฝรั่งเศสว่า le pays

ความคิดเห็นเกี่ยวกับวิธีการศึกษาของวิคตได้รับการพิสูจน์ว่าผิดเมื่อมีความเจริญของอุตสาหกรรมและการขนส่งที่เผยแพร่เข้ามาในชนบทของฝรั่งเศส การแพร่กระจายดังกล่าวได้เปลี่ยนแปลงเอกลักษณ์ในชุมชนชนบทจนหมดสิ้น และไม่มีวันที่เอกลักษณ์ดังกล่าวจะดำเนินไปได้อีกหลังจากการหยุดชะงักไปแล้ว ดังคำอธิบายของวิคตเอง จากข้อพิสูจน์นี้ วิคตจึงเสนอแนวทางการศึกษาภูมิภาคแต่ละแห่ง ให้เป็นการศึกษาบทบาททางเศรษฐกิจที่มีต่อกันและกันระหว่างพื้นที่โดยรอบและเมืองศูนย์กลาง ไม่ใช่การศึกษาการมีบทบาทต่อกันและกันของส่วนประกอบทางธรรมชาติและวัฒนธรรมอีก แนวความคิดเรื่องนี้ของวิคต เป็นการวางฐานรากการศึกษาความสัมพันธ์ในเชิงบทบาทหน้าที่ระหว่างหน่วยพื้นที่

หัวข้อบรรยาย 9.3

ภูมิศาสตร์ภูมิภาคในสหรัฐอเมริกา

การศึกษภูมิศาสตร์ภูมิภาคนี้ถูกถ่ายทอดต่อไปยังสหรัฐอเมริกา ดังที่ได้กล่าวมาแล้วในเรื่องที่ 3 ว่า นักภูมิศาสตร์อเมริกันที่มีอิทธิพลต่อการศึกษภูมิศาสตร์ของประเทศนี้ในครั้งแรกของศตวรรษที่ยี่สิบ คือ ชาวเออร์และฮาร์ทซอร์น ในหัวข้อบรรยาย 9.3 นี้ จะกล่าวถึงผลงานของบุคคลทั้งสองในบริบทของภูมิศาสตร์ภูมิภาค

ชาวเออร์ต่อต้านแนวคิดของเดวิสที่มองความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งแวดล้อมกับมนุษย์เชิงนิยัตินิยม ใน ค.ศ. 1920 ชาวเออร์ได้หันมาเข้าข้างแนวคิดความอาจจะเป็น ที่เห็นว่ามนุษย์สามารถดัดแปลงพื้นผิวโลกได้มาก แนวคิดนี้มองรูปลักษณะของพื้นผิวโลกว่ามีได้เกิดจากการกระทำของสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติหรือเป็นไปภายใต้กฎเกณฑ์ธรรมชาติเท่านั้น แต่เกิดจากการดัดแปลงของมนุษย์ด้วย

ชาวเออร์เสนอคความคิของเข่าผ่านแนวคิดเกี่ยวกับภูมิภาคที่ตามองเห็น หรือ การศึกษารูปพรรณสัณฐานของภูมิภาคตามแบบอย่างความคิของชลูเตอร์ ชาวเออร์เสนเห็นว่าภูมิภาคที่ศน์ของพื้นที่เกิดจากความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันของลักษณะทางกายภาพและลักษณะทางวัฒนธรรมซึ่งได้เปลี่ยนแปลงไปตามเวลา โดยนัยนี้ เวลาคือสื่อกลางของการเปลี่ยนรูปร่างภูมิภาคประเทศทางธรรมชาติของสถานที่หนึ่ง ๆ ให้กลายเป็นภูมิภาควัฒนธรรมที่มีการทำงานของมนุษย์เข้ามาร่วมด้วย คังนั้น งานของนักภูมิศาสตร์จึงควรเป็นการศึกษาวิเคราะห์สถานที่จากร่องรอยการทำงานร่วมกันในเวลาที่ผ่านมาของลักษณะทางธรรมชาติและวัฒนธรรมที่ปรากฏบนพื้นโลก การศึกษาของชาวเออร์จึงเป็นทั้งการศึกษาภูมิภาคในเชิงรูปพรรณสัณฐาน (morphological approach) และภูมิภาคเชิงประวัติ (historical approach)

ชาวเออร์เสนว่าการศึกษาหน่วยพื้นที่ต่าง ๆ ไม่ใช่เพื่อพรรณาคความมีลักษณะเฉพาะ แต่เพื่อสร้างข้อสรุปที่เป็นความจริงทั่วไป (generalization) โดยข้อสรุปดังกล่าวย่อสร้างจากสิ่งที่เกิดขึ้นซ้ำ ๆ กันจากสถานที่แห่งหนึ่งไปยังสถานที่แห่งหนึ่ง และเพื่อจะเข้าใจถึงการเปลี่ยนแปลงที่มนุษย์สร้างขึ้นบนพื้นผิวโลก ก็จำเป็นที่จะต้องย้อนหลังกลับไปในอดีต เพื่อศึกษากระบวนการของการเปลี่ยนแปลง (James, 1972, p.400)

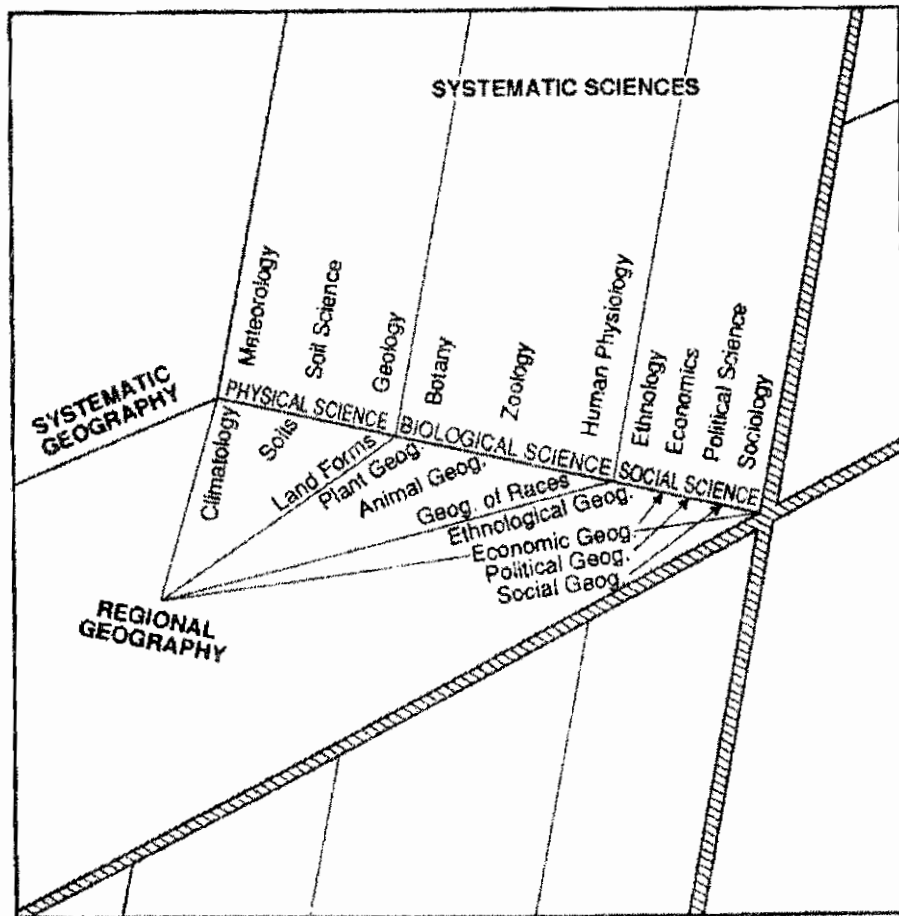
ในด้านของฮาร์ทซอร์น ซึ่งเป็นนักภูมิศาสตร์ที่มีอิทธิพลต่อวิชาภูมิศาสตร์ภูมิภาคแบบอเมริกันในช่วง ค.ศ. 1930-1950 ฮาร์ทซอร์นมองการศึกษาภูมิศาสตร์ไปในทิศทางเดียวกับที่เฮทเนอร์ได้มองเอาไว้ กล่าวคือ การศึกษาภูมิศาสตร์จะต้องเป็นการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรมของมนุษย์ ที่ทำให้พื้นที่บนผิวโลกแต่ละแห่งมีลักษณะเฉพาะตัว (uniqueness) วิธีการศึกษาภูมิศาสตร์ดังกล่าวนี้จะต้องเป็นการวิเคราะห์แยกแยะส่วนประกอบต่าง ๆ และการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างส่วนประกอบเหล่านี้ที่สร้างรูปลักษณะพิเศษของพื้นที่ขึ้นมา โดยรูปลักษณะพิเศษเหล่านี้จะถูกนำมาเปรียบเทียบกันเพื่อพิจารณาความคล้ายคลึงและแตกต่างว่า เกิดจากความมีบทบาทต่อกันและกันอย่างซับซ้อนของส่วนประกอบชุดใด คังนั้น ฮาร์ทซอร์นจึงกล่าวว่า การศึกษาภูมิศาสตร์เป็นการศึกษาการแยกความแตกต่างทางท้องที่ (areal differentiation)

วิชาภูมิศาสตร์ตามความคิของฮาร์ทซอร์นเป็นการศึกษาความเกี่ยวข้องสัมพันธ์อันซับซ้อนของปรากฏการณ์ภายในบริเวณที่มีปรากฏการณ์เหล่านี้คังอยู่ คังนั้น ในทางปฏิบัติจึงเป็นไปได้ที่จะแยกปรากฏการณ์ทางธรรมชาติและทางมนุษย์ออกจากกัน ฮาร์ทซอร์นคัดค้านการมองว่าภูมิศาสตร์แตกต่างจากศาสตร์อื่นในเรื่องของวัตถุประสงค์ของการศึกษาหรือสิ่งที่ศึกษา

ฮาร์ทซอร์นเห็นว่าความแตกต่างดังกล่าวควรเป็นเรื่องของบทบาทและหน้าที่ของศาสตร์มากกว่า ภูมิศาสตร์เป็นศาสตร์ทางพื้นที่และทางประวัติศาสตร์ที่ทำหน้าที่วิเคราะห์และสังเคราะห์ บูรณาการปรากฏการณ์ต่าง ๆ ในเชิงพื้นที่และเวลา ภูมิศาสตร์เกี่ยวข้องกับศาสตร์อื่นตรงที่นำเอา เนื้อหาของศาสตร์เชิงระบบอื่น ๆ มาศึกษาตามวิธีการของตนเอง ขอให้พิจารณาแผนภูมิในรูปที่ 9.1 ภาพนี้ฮาร์ทซอร์นแสดงไว้ในหนังสือของเขาชื่อ **The Nature of Geography : A Critical Survey of Current Thought in the Light of Past** ซึ่งตีพิมพ์ใน ค.ศ. 1939

ในภาพจะเห็นด้านหนึ่งเป็นศาสตร์เชิงระบบสาขาต่าง ๆ ที่มีแนวทางของตนเอง เนื้อหาของศาสตร์เหล่านี้มีเส้นตรงซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของวิชาภูมิศาสตร์เชิงระบบเข้ามาตัดขวาง แสดงให้เห็นว่า เนื้อหาของแต่ละศาสตร์ถูกนำมาศึกษาเชิงพื้นที่เป็นภูมิศาสตร์เชิงระบบเรื่องต่าง ๆ เช่น อากาศวิทยา ภูมิศาสตร์ดิน ภูมิศาสตร์ประชากร ภูมิศาสตร์พืชและสัตว์ ฯลฯ ภูมิศาสตร์เหล่านี้ทุกวิชารวมกันมีลูกศรชี้เข้าหาวิชาภูมิศาสตร์ภูมิภาค ข้อนี้แสดงถึงการที่เนื้อหาของวิชาภูมิศาสตร์ภูมิภาคจะต้องเป็นการวิเคราะห์ โดยรวมถึงความสัมพันธ์ของส่วนประกอบในเนื้อหาเหล่านี้

จากภาพดังกล่าวฮาร์ทซอร์นแสดงให้เห็นเนื้อหาของวิชาภูมิศาสตร์และวิธีการศึกษา ภูมิศาสตร์ภูมิภาค ซึ่งเป็นวิธีการที่สังเคราะห์ภูมิศาสตร์เชิงระบบกับภูมิศาสตร์ภูมิภาคเข้าหากัน ภูมิศาสตร์จึงเป็นศาสตร์เชิงสังเคราะห์ในสายตาของฮาร์ทซอร์น คุณูปการของฮาร์ทซอร์นจึงมีอยู่ในเรื่องของการวางแนวทางเกี่ยวกับเนื้อหาและหน้าที่ รวมทั้งวิธีการศึกษาของวิชาภูมิศาสตร์ ซึ่งยังคงเป็นส่วนหนึ่งของวิชาภูมิศาสตร์ในปัจจุบัน เรายังเห็นการแบ่งสาขาวิชาออกเป็นภูมิศาสตร์เชิงระบบและภูมิศาสตร์ภูมิภาค และการศึกษาภูมิภาคก็ยังเป็นการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งแวดล้อมภายในพื้นที่ที่ทำให้ภูมิภาคนั้นมีลักษณะเฉพาะ อย่างไรก็ตาม ฮาร์ทซอร์นถูกวิพากษ์วิจารณ์อย่างมากเกี่ยวกับวิธีการศึกษาที่นำภูมิศาสตร์ไปสู่การเปรียบเทียบความพิเศษของภูมิภาคต่าง ๆ ซึ่งทำให้ภูมิศาสตร์ขาดการสรุปกฎเกณฑ์ที่เป็นส่วนประกอบสำคัญของความเป็นศาสตร์

รูปที่ 9.1 วิชาภูมิศาสตร์ตามความคิดของฮาร์ทชอร์น : ตามแผนภูมิ
นี้ฮาร์ทชอร์นแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างภูมิศาสตร์และศาสตร์
ระบบทั้งหลายตามความคิดของเขา

ที่มา : Unwin, 1992, p.103

หัวข้อบรรยาย 9.4

ภูมิศาสตร์ภูมิภาคในอังกฤษ

สำหรับภูมิศาสตร์ภูมิภาคในประเทศอังกฤษ มีจุดสนใจร่วมกับการศึกษาภูมิศาสตร์ภูมิภาคในประเทศอื่นที่กล่าวมาแล้ว คือเป็นการบรรยายลักษณะเฉพาะของพื้นที่ที่เกิดขึ้นจากความสัมพันธ์ที่ซับซ้อนของส่วนประกอบทางธรรมชาติและทางวัฒนธรรม แต่มีรายละเอียดที่แตกต่างออกไปบ้าง การศึกษาภูมิศาสตร์ภูมิภาคของประเทศไทยอาจแบ่งออกได้เป็นสามกลุ่มคือ กลุ่มแรกเป็นการสำรวจพื้นที่ภูมิภาคหน่วยหนึ่ง (regional survey) เพื่อรวบรวมความรู้ทางภูมิศาสตร์ทุกด้านในพื้นที่นั้นสำหรับการวางแผนจัดการพื้นที่ในอนาคต (regional planning) นักภูมิศาสตร์ที่เป็นต้นคิดเกี่ยวกับการศึกษาแนวนี้เรียกว่า ศาสตร์เชิงประยุกต์ (applied science) ไม่ใช่ศาสตร์เชิงบรรยายที่ใช้เรียกการศึกษารายละเอียดของภูมิภาคเพื่อวางแผนได้แก่ ผลงานของ แอล. ดัดลีย์ สเตมปี (L. Dudley Stamp) (ค.ศ. 1898-1966) สเตมปีทำการสำรวจการใช้ที่ดินของอังกฤษเป็นครั้งแรกของประเทศในช่วงทศวรรษที่ 1930 โดยใช้เด็กนักเรียนทำแผนที่การใช้ที่ดินในท้องถิ่นของตนเอง แผนที่เหล่านี้ได้ถูกนำมาใช้ประโยชน์ในการวางแผนขยายการผลิตพืชอาหารในสงครามโลกครั้งที่สอง

การศึกษากลุ่มที่สองเป็นการศึกษารายละเอียดของพื้นที่ วัตถุประสงค์ของการศึกษากลุ่มนี้คือ เพื่อนำรายละเอียดที่ศึกษามาจัดแบ่งเขตย่อยตามความคล้ายคลึงของปัจจัยที่ใช้เป็นตัวแบ่งเขตหรือตามบทบาทหน้าที่ (function) ของเขตท้องที่นั้น (functional area) การแบ่งเขตแบบนี้เรียกกันว่า เป็นการสร้างเขตภูมิภาค (regionalization) ตัวอย่างของผลงานในกลุ่มนี้ได้แก่ ผลงานของแอนดรูว์ เจ. เฮอริเบิร์ดสัน (Andrew J. Herbertson) ซึ่งแบ่งโลกออกเป็นภูมิภาคตามความกลมกลืนของลักษณะทางธรรมชาติ เช่น เขตอากาศ เขตภูมิภาคพืชพรรณธรรมชาติ นอกจากนี้ยังมีนักภูมิศาสตร์ที่ทำการแบ่งเขตภูมิภาคเป็นชุด ตามลำดับศักดิ์ด้านบทบาทหน้าที่ของพื้นที่จากภูมิภาคที่มีขนาดเล็ก เป็นภูมิภาคที่มีขนาดใหญ่ขึ้น ครอบคลุมอาณาบริเวณของภูมิภาคย่อยอีกทีหนึ่ง

กลุ่มที่สามเป็นการศึกษาหน่วยพื้นที่หน่วยหนึ่งในเชิงของการบรรยายตามแนวทางการศึกษาสถานที่แต่ดั้งเดิม โดยให้ความสนใจศึกษารายละเอียดทุกแง่มุมของบริเวณนั้นไปเรื่อย ๆ จนมีความเชี่ยวชาญและรู้ซึ่งเกี่ยวกับบริเวณดังกล่าวเป็นพิเศษ การศึกษาแนวนี้อาจเรียกว่า การศึกษาเพื่อหาความเชี่ยวชาญเกี่ยวกับภูมิภาคเฉพาะแห่ง (regional specialization) ตัวอย่างได้แก่

ความเชื่อชาวยุโรปเรื่องประเทศจีนของนักภูมิศาสตร์แห่งเมืองลิเวอร์พูลที่มีนามว่า เปอร์ซี เอ็ม. รอกซ์บี (Percy M. Roxby) เป็นต้น

หัวข้อบรรยาย 9.5

ภาพรวมของการศึกษาภูมิศาสตร์ภูมิภาค

การศึกษาภูมิศาสตร์ภูมิภาคมีความแตกต่างหลากหลาย ความแตกต่างหลากหลายดังกล่าวเป็นไปตามความคิดของนักภูมิศาสตร์ในแต่ละประเทศ กุสตาฟ ฟอชเลอร์ - ฮอก (Gustav Fochler - Hauke) นักภูมิศาสตร์ชาวเยอรมัน สรุปไว้ว่า วิธีการศึกษาภูมิศาสตร์ภูมิภาคมีอยู่ห้าแบบ (Holt-Jensen, 1988, pp.36 - 45) คือ :

(1) การศึกษาภูมิทัศน์ตามกาลเวลา (landscape chronology) : ได้แก่วิธีการศึกษาภูมิศาสตร์ภูมิภาคของวิตต์ เดอ ลา บลาซ นักภูมิศาสตร์ฝรั่งเศสซึ่งศึกษาลักษณะเฉพาะของท้องถิ่นในฐานะที่เป็นผลจากการมีบทบาทต่อกันและกันเป็นเวลานานนับศตวรรษของมนุษย์และธรรมชาติ นอกจากนี้ยังศึกษาการเปลี่ยนแปลงในลักษณะภูมิภาคในช่วงเวลาต่าง ๆ ที่มีอิทธิพลของวัฒนธรรมใหม่เรียงลำดับเข้ามา ดังเช่น การเปลี่ยนแปลงจากพื้นที่ทางวัฒนธรรมแบบอินเดียมาเข้มแข็งมาเป็นพื้นที่ทางวัฒนธรรมแบบยุโรปของประเทศสหรัฐอเมริกา นักภูมิศาสตร์ชาวอเมริกันมักศึกษาภูมิภาคตามแนวทางหลัง เช่น ผลงานของวิทเทิลซี (Derwent Whittlesey) (ค.ศ. 1890-1950) ซึ่งเป็นอาจารย์ภูมิศาสตร์แห่งมหาวิทยาลัยฮาร์วาร์ด และของชาวเออร์ ผลงานของทั้งสองคนเป็นการศึกษาภูมิภาคเชิงประวัติ (historical approach)

(2) การศึกษานิเวศวิทยาภูมิทัศน์ (landscape ecology) : เป็นการศึกษาศาสตร์ภูมิภาคเชิงบทบาทหน้าที่ (functional approach) การศึกษาแนวนี้เริ่มแรกใช้ในการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างเมืองศูนย์กลางและดินแดนรอบศูนย์กลางและยังใช้ในการศึกษาความสัมพันธ์ภายในเขตภูมิภาคอันเกิดจากการเคลื่อนที่ของปรากฏการณ์บางอย่าง เช่น การเข้าถึงของเส้นทางคมนาคมและอื่น ๆ ในปัจจุบันนี้ การศึกษานิเวศวิทยาภูมิทัศน์ยังใช้กับการศึกษาการมีบทบาทต่อกันและกันในระหว่างส่วนประกอบของระบบนิเวศอีกด้วย

(3) การศึกษาภูมิลักษณะของภูมิทัศน์ (landscape morphology) : เป็นการศึกษารูปร่างและโครงสร้างของพื้นที่ที่เกิดจากการมีปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่มองเห็นได้ซึ่งวางตัวอยู่บนพื้นผิวโลก วิธีการศึกษาแนวนี้เป็นความคิดของชลูเตอร์ซึ่งได้กล่าวถึงรายละเอียดไว้แล้ว

(4) การสร้างเขตภูมิภาค (regionalization) : เป็นการศึกษาการสร้างเขตภูมิภาคตามความกลมกลืนของปรากฏการณ์ที่กำหนด เช่น สภาพภูมิอากาศ ระดับรายได้ พืชธรรมชาติ หรือเป็นการสร้างเขตภูมิภาคตามบทบาทหน้าที่ ทั้งนี้โดยพิจารณาการทำหน้าที่ของหน่วยพื้นที่ในแง่ของความสัมพันธ์กับพื้นที่อื่น เช่น เมืองศูนย์กลางด้านต่าง ๆ

(5) การจัดระบบภูมิทัศน์ (landscape systematization) : เป็นการจัดชุดของพื้นที่ตามลำดับศักดิ์ในเรื่องที่กำหนด เช่น ชุดพื้นที่การปกครองที่มีหน่วยพื้นที่ตั้งแต่ขนาดเล็กไปจนถึงใหญ่

หัวข้อบรรยาย 9.6

สรุป

ในศตวรรษที่สิบเก้า การศึกษาภูมิศาสตร์เป็นการศึกษาภูมิศาสตร์กายภาพควบคู่ไปกับการศึกษาภูมิศาสตร์มนุษย์ แนวคิดที่ใช้ในการศึกษาปัญหาเป็นแนวคิดความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งแวดล้อมทั้งในเชิงนิยัตินิยมและคติความอาจจะเป็น แนวคิดอย่างหลังสนับสนุนความสำคัญของมนุษย์ที่มีส่วนกำหนดสภาพพื้นผิวโลก ในการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งแวดล้อม นักภูมิศาสตร์มนุษย์เลือกใช้ส่วนของพื้นผิวโลก (earth segment) เป็นวัตถุสำหรับศึกษา หน่วยพื้นที่ที่เกิดขึ้นจากวัตถุประสงค์นี้คือ ภูมิภาค (region) ความหมายโดยรวมของภูมิภาคคือพื้นที่ที่มีความกลมกลืนจนมีลักษณะเด่นในเรื่องเฉพาะ อันเกิดจากปฏิสัมพันธ์อันซับซ้อนระหว่างสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรมของมนุษย์ การศึกษาเชิงภูมิภาคมีที่มาจากแนวคิดภูมิภาควิทยา (chorology) ของนักภูมิศาสตร์เยอรมัน ภูมิภาคศึกษาเกิดจากการผสมผสานกันระหว่างการบรรยายสถานที่ (place) ในสมัยโบราณกับการศึกษาความสัมพันธ์เชิงระบบ จากพื้นฐานแนวคิดนี้ นักภูมิศาสตร์ของประเทศเยอรมนี ฝรั่งเศส สหรัฐอเมริกาและอังกฤษ ได้นำไปพิจารณาพื้นที่ได้หลายแง่มุมที่สำคัญได้แก่การศึกษาภูมิทัศน์ตามกาลเวลา การศึกษานิเวศวิทยาภูมิทัศน์ การสร้างเขตภูมิภาค และการจัดระเบียบพื้นที่ตามลำดับศักดิ์ ในยุคนี้การศึกษาภูมิภาคตามแบบการบรรยายสถานที่ในลักษณะของการเก็บรายละเอียด (inventorial approach) ยังคงมีอยู่และเป็นไปเพื่อสร้างองค์ความรู้ ความเชี่ยวชาญเกี่ยวกับสถานที่นั้นเท่านั้น